

דמות דיוקנו של אביו:

כ"ה שנה לפטירתו של סופר "הדואר"
ר' ישעיהו ברגר ז"ל (ז' טבת, תשל"ד)

מאת דוד ברגר

הכי לא היתה אמורה לעשותו עשיר מופלג) היה סירובו מטעמים מוסריים להשתמש בשיטה הבדוקה והמנוסה שהציעו לו להתשלט על תלמידים שהפריעו למשמעת בכיתה, דהיינו, למנות אותם כפקידים על התלמידים האחרים.

לבסוף, פתח חנות ספרים ששימשה בעיקר כמחסן, ולפרקים הוציא לאור קטלוג עם רשימת ספרים בעברית ובלועזית שדנו ברובם בנושאים יהודיים אך במידה לא מבוטלת עסקו גם בפולקלור כללי ושטחי מחקר אחרים שמצא בהם עניין. לא מזמן אמר לי חוקר חשוב שהוא שומר על הקטלוגים של Isaiah Berger. Books כמסמכים בעלי ערך לתולדות התרבות היהודית בארה"ב.

בשנות השלושים התחילו להופיע מאמרים של ישעיהו ברגר בהדואר, ביניהם ביקורות על ספרים כוללים כ"היס-טוריה של הספרות העברית החדשה" של קלוזנר (הדואר יט, ל) ו"תולדות הספרות בישראל" של וואכסמן (ט"ז, ל"א, כ"א-כ"ב), מאמרים שנתמזגו בהם דברי הערכה חיוביים ולבביים ודברי ביקורת קולעים ולפעמים גם חריפים. ב-1954, זמן מועט אחרי פטירתו של מנחם ריבולוב, התחיל את עבודתו במערכת הדואר באופן קבוע. הקטלוגים שהוציא לאור שימשו לו הזדמנות להתעסק בספרים שהיו מקור חיותו, אבל פרנסתו היומיומית באה ממשרתו בהדואר שהמשיך בה כמעט עד פטירתו ב-1973. הוא הכיר, כמובן, את כל פעילי התנועה העברית בארה"ב - ריבולוב, דניאל פרסקי, משה מייזלש, א.ר. מלאכי, ועוד רבים. הגם ששטח התמחותו היה בעיקר פולקלור, פתגמים, וספרות, כתב מאמר גדול על "חכמת ישראל באמריקה" הסוקר את המחקר היהודי בארה"ב מ-1848 עד שנת כתיבת המאמר (1939)². בהדואר קרא ותיקן את חלק הארי של המאמרים, והחל מאמצע שנות הששים הפך את המדור "ספרים שנתקבלו במערכת" (שכתבו בעילום שם) מרשימה גרידא לניתוח ממצה של מחקרים בכל השטחים וכל התקופות, עד שראוי לומר עליו מה ששד"ל העיד על עצמו:

³. nihil iudaicum alienum est mihi

הוא היה מחונן בחוש הומור מפותח, ועניינו המדעי בהלצות לא הצטמצם למחקר. על אף החיוך שריחף על שפתיו לרוב, התייחס ברצינות רבה ליעד התרבותי של הדואר כפי שהבין אותו, והתנגד התנגדות נמרצת להצעות להנמיך את רמתו האינטלקטואלית של השבועון לשם רכישת פופולריות. רצינות זו קבעה את יחסו לכל ענייני תרבות ולשון. לא דיברנו עברית בבית, אבל אבי הקפיד על טהרת הלשון גם באנגלית. כשעירבתי מלים בעברית או בידיש תוך שיחה אנגלית, הוא לא היה מוכן לסבול את השעטנו, ותמיד הפסיק אותי בשאלה: "איך אומרים זאת באנגלית?" הוא גם לא נמנה בין שונאי יידיש, וכתב מאמרים על פרץ ביייוא בלעטרי ו"ידי גאלדענע קייט" ללא ויתור כל שהוא על סגנונו הספרותי המושך.

הוא עסק גם במלאכת התרגום באנגלית, עברית ויידיש. גם במקרים אלה לא הוזכר בשמו, ובדרך כלל אין לי ידיעות על המאמרים שתרגם, אך חובה עלי להזכיר תרגום אחד של מאמר חשוב ביותר. בסוף שנות החמישים, הוא תרגם בעמל רב הרצאה ארוכה של הרב יוסף דוב סולובייצ'יק מידיש

דלתי בחזית של מלחמה מתמדת בין ספרים ובגדים, ויד הספרים היתה על העליונה. בארונות הספרים שלטו הללו שלטון בלי מְצָרִים, ובארונות הבגדים נא- לצו המעילים הארוכים והשמלות לעמוד על נפשם בפני הפלי- שות וההתקפות של הכרכים החדשים שפרו ורבו בלי הרף.

הלהיטות אחרי ספרים נבעה אולי מן העובדה שאבי כמעט ולא התחנך חינוך פורמלי לא בלימודי קודש ולא בלימודי חול ורכש את רוב השכלתו לא באמצעות מורים אלא תוך קריאה תמידית ונרחבת. אביו, ששימש כרב בזינקוב שבאוקראינה, נפטר כשבנו הצעיר היה תינוק. האח הגדול היגר לקנדה והצליח להקים שם מסחר, ובמרוצת השנים עזר לאמו ולאחיו הקטן להגיע לניו יורק דרך קנדה כשאבי היה כבן שש-עשרה.

המהגר הצעיר למד זמן מועט בישיבת רבנו יצחק אלחנן, אבל סלל לעצמו דרך עצמאית בשטחים שעניינו אותו והחליט להשתלם מחוץ למסגרת של מוסדות חינוך מאורגנים¹. לפי התאריכים המצויינים בספריו, התחיל לרכוש את ספרייתו בשנת 1927 כשהיה בן 21, ובשנה שלאחריה הופיע מאמרו המדעי הראשון ב"הצופה לחכמת ישראל" ("לתולדות מקורותיו והשפעתו של ספר שעשועים לר' יוסף בן מאיר זבארה"). המאמר מפליא בבקיאותו בספרות ישראל לדורותיה, ואין ספק שהקוראים היו מלאי השתוממות לו ידעו שהמחבר הוא בן 22 ללא כל תואר אקדמאי.

אף על פי כן החיפוש אחר פרנסה עלה לו בקושי, במידה רבה משום שנפשו חשקה בתורה, אבל גם בגלל תכונות אישיות כענוותנות, חוסר יוזמה בעניינים כספיים, ולפעמים גם הגינות יתירה. זכורני שסיפר לי שאחד המכשולים שעמדו בפניו כמורה ב"תלמוד תורה" במשך חודשים ספורים (משרה שבלאו

1. בכל זאת, הוא כתב שני מאמרים נלהבים על הישיבה, אחד ליובלה החמישים (הדואר ט"ז, לב) ואחד בשעת פתיחתו של שטרן קולגי ("מכללה לבנות ישראל", הדואר ל"ג, מ).

2. ספר השנה ליהודי אמריקה לשנת תרצ"ט, בעריכת מנחם ריבולוב, ניו יורק, תרצ"ט, עמ' 345-378.

3. הערות קצרות או דו"חים על אירועים בתנועה העברית כתב בעילום שם או בראשי תיבות ("י.ב." או סתם "ב"), ולפעמים גם י. בן יצחק). נוסף על משרתו בהדואר התפרנס גם מעבודת עריכה בחברת "כתב", בה הכין, בין היתר, מפתחות מפורטים במתכונת כרכים שלמים ל-Hebrew Union College annual ולסדרה הישנה של Jewish Quarterly Review מפתחות המיוסדים (כפי שהעיד אחד מכותבי הביקורת על המפעל) לא על קריאת כותרות בלבד אלא על עיון במאמרים עצמם. בתקופה מוקדמת יותר, עזר לישראל דוידזון בהכנת "אוצר המשלים והפתגמים" (ירושלים, תשי"ז) במידה כזו שלפי עדותו כמעט היה ראוי להיקרא מחבר, והצטער על זה ששמו לא הופיע בספר בשום מקום (כנראה בגלל שהעבודה לא נגמרה בחיי המחבר. במקום אחד בהקדמת שמואל אשכנזי, שהתקין את הספר לדפוס, נזכרים "המחבר ועוזריו" [עמ' ט"ו]). נשאר בעזבונו פתקים רבים עם חומר לחקר הפולקלור והפתגמים. התעניין באופן מיוחד בנושא של "עין הרע", אך לא זכה לפרסם את החומר הרב שאסף.

לעברית. החרצאה מעולם לא הופיעה בידיש, ויצאה לאור לראשונה בעברית בקובץ "תורה ומלוכה: על מקום המדינה ביהדות" (ירושלים, תשכ"א) בעריכת ש. פדרבוש, שפנה לאבי בבקשה לתרגם אותה מלשונה המקורית. מדובר במאמר המפורסם "קול דודי דופק". בשעה שהמאמר הופיע בדפוס, הגיב אבי באכזבה כשראה את השינויים הרבים שחבר הכניס, אך התנחם נחמה פורתא מן העובדה שתרגומו נשאר בכל זאת כתשתית לנוסח הסופי. המאמר הגדול הראשון שכתב כשה- ייתי מוכשר להעריך קצת את עבודתו היה מחקר על "רש"י באגדת העם" שהופיע כעין מחקר-לוואי למאמרו החשוב על "הרמב"ם באגדת העם"⁵. המאמר, שנכתב לא רק כהיענות להזמנת עורך הקובץ אלא גם הודות לדברי העידוד של אמי, הופיע כשהייתי בן חמש-עשרה, וקראתי אותו בהתלהבות של בן המתחיל להכיר את ערכו של אביו. ההקדשה שרשם בתדפיס שמסר לי מהדחת בזכרוני עד היום: "ליום הולדתך הטי"ו הריני מגיש לך בני מחמדי דוד את מתברתי זאת על רש"י החביב והנערץ עליך. תהא תורתנו שעשועיך תמיד ותמצא חן בעיני אלוהים ואדם. אביך המחבקך מנשקך ומכבדך".

המילה האחרונה, שנרשמה עם קו של חדגשה, עשתה עלי רושם כביר משום שאבי מעולם לא התרשם מהישגים ילדותיים. הוא רווה נחת כשקראתי בתורה או בחפטרה - את טעמי החפטרה למדתי ממנו - אבל בדרך כלל הרגשתי כשהייתי ילד שהוא איננו מתפעל מאותם דברים של מה בכך שאני מסוגל ללמוד או לעשות. הכרתי בו דרישות נשגבות, אף על פי שהובעו - אם הובעו בכלל - בנחת. פעם אמר לי בחיך שהוא יהיה שבע רצון אם אדע את התוכן של מדף ספרים אחד קטן, והראה לי את המקום שעמדו בו הכרכים שהוציאה

4. רש"י, תורתו ואישיותו, בעריכת שמעון פדרבוש, ניו יורק, תשי"ח, עמ' 147-179.

5. מסד, מאסף לדברי ספרות, ערוך ע"י הלל בבלי, ספר שני, תל אביב, תרצ"ו, עמ' 216-238. בספרו "שבחי הרמב"ם" (ירושלים, תשנ"ח) נזקק יצחק אבישור למחקר זה עשרות פעמים. הוא כותב בין היתר שהמאמר "מקיף את כל מה שחיה ידוע בזמנו על סיפורי הרמב"ם ושי"מאז מחקרו של ברגר לא נתפרסם מאמר חשוב על הסיפור העממי על הרמב"ם עד ... שנת 1962" (עמ' 15, 17).

6. אבי אהב את הספרים הקטנים האלה אהבה עזה. כשלמדתי בישיבת רבנו יצחק אלחנן, ניתנה לנו רשות להביא ש"ס שלם למבחן גדול בגמרא, והצלחתי בקושי לשכנע אותו להרשות לי להביא את השי"ס הקטן לישיבה. בדרכי חזרה בערב, הצטרפתי להתעכב כמה שעות באוניברסיטת קולומביה, והשארתי במכונית מזוודה מלאה וארבעת הכרכים הקטנים של "שי"ס חורב" על ידה. המזוודה נגנבה והספרים נשארו. אמרתי אז למכריי שאני רואה את יד ההשגחה העליונה בעובדה שהמזוודה היתה מלאה מדי להכיל את השי"ס, כי לו נגנבו הספרים - גם בלי המזוודה - לא הייתי מרחיב עוז בנפשי לחזור הביתה.

7. כעבור שנים רבות, סיפר לי יואל ברברמן, המנהל הדגול של ישיבת פלטבוש, שהוא הצליח להרחיב את שעות לימוד התלמוד בתיכון משעה לשעתיים ביום אחרי הוויכוח ממושך עם חברי ועד החינוך של הישיבה. "הסברתי להם", הוא אמר, "את השיבות לימוד התלמוד, שחרי בלי תלמוד אי אפשר לחבין את ביאליק".

8. השורה הראשונה לקוחה מדברי הספד עברי שנשא עליו טוביה פרשל בהלוויה. עיין גם מאמרו של פרשל "ישעיהו ברגר ז"ל" (הדואר נ"ג, י"א) בו נזכרים רוב המאמרים החשובים של אבי. והמכתב למערכת בגליון י"ד, "לזכר ר' ישעיהו ברגר ז"ל" (אם זכרוני איננו מטעה אותי, מתבר המכתב, החתום "קורא פשוט", הוא א.ר. מלאכי). על המאמרים הנזכרים על ידי פרשל ומלאכי יש לחוסף - מלבד מה שהופיע בהדואר - ניתוח פוליטי בו מביע אבי את דעותיו על ועידת דומברטון-אוקס, פרישת "סיעה ב"י" ממפא"י, והתחלת הפעילות של לח"י ("בין הזמנים", בצרון ה' (תשי"ד), עמ' 379-382. המאמר חתום "בן יצחק").

חברת "חורב" במתכונת קטנה: תלמוד בבלי בארבעה כרכים, תלמוד ירושלמי בשניים, שולחן ערוך בשניים, משנה תורה בשניים, משניות, מדרש רבה, מדרש תנחומא, ילקוט שמעוני, חומש מקראות גדולות וני"ך מקראות גדולות.⁶

אולי אין למדים מהערות אגב המלוות חיוך, אבל לא היה אצלי כל ספק שזהו בהחלט מה שרצה. חוסר הדיוק שבדבריו נבע רק מן העובדה שהוא רצה יותר מזה. משפע הספרים שהקיפו אותי בבית כשהייתי בגיל תיכון, נמשכתי באופן מיוחד לפירוש הרמב"ן על התורה ולוויכוחו עם פבלו, ל"מחקרי היהדות" של שדי"ל, ולשירי ביאליק. היכולת לשוחח עם אבי על דברים שראה בהם ערך גרמה לשנינו נחת רוח רבה והתחיל שלב חדש בקשרים בינינו, הגם שאף אחד מאיתנו לא היה יכול להתייחס ברצינות לנושא שהעסיק את השני בשעות הפנאי - לא היה לי שום כשרון לשחק שחמט, והוא לא הצליח מימיו לחבין דבר וחצי דבר מחוקי בייסבול.

רשימת ספרי "חורב" מצביעה גם על תכונה נוספת ומרכזית שלא היתה לגמרי טיפוסית בתנועה העברית: הקשר החדוק למסורת, לשמירת מצוות, לתורה במלוא מובנה. אם התנועה העברית במאה העשרים נולדה על ברכי החשכלה, הרי השקפתו של אבי נולדה על ברכי החשכלה התורנית. מובן מאליו שהמונח "השכלה" איננו תואם את המאה הזאת, ואבי רכש אחדה רבה גם לחסידות במידה שלא היתה אופיינית כלל להשכלה המקורית, גם בגלגולה התורני. אף על פי שלא חי חיי חסיד, הוא קרא ספרי חסידות ורשם לו פתקים עם "ווערטליך" ודברי תורה שנגעו לליבו גם כחוקר וגם כיהודי.

חונכתי בישיבת פלטבוש, ישיבה מודרנית שלימדו שם עברית בעברית, אבל ההחלטה לשלוח אותי לשם נבעה בעיקר מאמי; אבי היה מוכן שאלמד ב"חיים ברלין" בגלל החדגשה על לימוד גמרא. הוא לא הכיר, כאמור, את אביו, אבל חזר כמה פעמים על שיחה שהתרשם ממנה מאוד. הוא נפגש פעם עם יהודי לא דתי שגדל בזיקטוב ושאל אותו אם הכיר את הרב יצחק ברגר. התגובה המיידית היתה: "אני מוכרח להיכנס לחדר השני ולמצוא כיפה לפני שאוכל לשוחח עליו". מורשת זו יצרה בו מימד דתי שנתמזג כמעט ללא מתח עם האווירה התרבותית של התנועה העברית על כל רבדיה.

כעשרים שנה אחרי פטירתו של אבי, נולד לי נכד ראשון, ושמו ישעיהו. בסעודת הברית, הזכרתי את השורות הרשומות על המצבה, בתור היסטוריון, אני מוכרח להגיד לתלמידי שמרשימות כאלה יש ללמוד הרבה על ערכי החברה אבל מעט מאוד על הנפטר עצמו. אך בתור בן, אני מעיד עלי יודע תעלומות ששורות אלה מתארות נאמנה וכמעט ללא הגזמה את התכונות הנדירות שאפיינו את אבי ז"ל:

יקר רוח ועדין נפש

גבוה משכמו ומעלה ונחבא אל הכלים

אוהב את המקום

אוהב את הבריות

סופר חוקר וחובב ספר

בקי בכל חדרי התורה והחכמה.⁸

כשאבי נפטר, אמי מיאנה לחינחם. כמה פעמים חזרה על הקביעה שאיש כמוהו פשוט אינו בנמצא, ולא יכלה לשכוח משפט שיצא מפיו כששכב על ערש דווי לפני פטירתו. דבריו באותה שעה לא היו תמיד ברורים. אבל בדברו כפי הנראה על הציפייה ליום מותו, אמר פתאום בעברית, "ישעיהו ושרה חנה ברגר". אמי הבינה את הדברים כהזמנה ללוות אותו לעולם האמת, ואמנם נפטרה פחות משנה אחרי שהלך לעולמו. היא ביקשה ממני לכתוב את דבריו על מצבתה. לא מצאתי דרך לקיים את בקשתה כלשונה, אבל בשורה לפני תאריך פטירתה רשמתי את המלים, "עלתה למרום להתייחד עם נשמת בעלה". תחיינה נשמותיהם צרורות בצרור החיים.

(ISSN 0017 6524)

POSTMASTER SEND CHANGES TO: HADDOAR

426 W 58th St., New York, N.Y. 10019-1102
Vol. LXXVIII No. 4 (3184) Dec. 25, 1998

-23263- 06/01/00

* LIBRARY
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
TECH SERVICES DEPT. #6000
BERKELEY CA 94720

The Library - UC Berkeley
Received on: 01-23-99
ha-Doar

הוצאת 'רשפים' והסתדרות העברית באמריקה שמחות להודיע:

המחבר

פרופ' משה פלאי עומד בראש התוכנית ללימודי היהדות באוניברסיטת מרכז פלורידה, באורלנדו. לימד באוני-ברסיטאות קורנל, טקסס ושינח אוני-ברסיטה בארצות הברית, באוניברסיטת בן גוריון בנגב ובאוניברסיטה העברית בירושלים. פירסם עשרות עבודות מחקר ועיון בספרות החשכלה והותחייח ובספ-תמורה: עיונים בהשכלה העברית בגר-מניה בשלהי המאה הי"ח, תשמ"ח; The Age of Haskalah, 1979 משה מנדלסון: בכבלי מסורת, תשל"ב; ועשרות מאמרי ביקורת ספרים, כן ערך את הירחון העברי למשפחה ואת הרבעון הספרותי ניב (בניו יורק) בשנות פעילותו בתנועה העברית בארצ"ב. חתן פרס פרידמן לתרבות עברית באמריקה לשנת תשנ"א. זכה בפרס החוקר המצטיין לשנת 1996 באוניברסיטת מרכז פלורידה וכן בפרס הצטיינות מצצועית בעבור מחקר, חור-הור ושירות באוניברסיטה בשנת 1998.

מחנכים ורבנים. הספר בן 420 העמודים חושף ומתאר לבטיחה של מחנכים, סופרים, אנשי רוח ואנשים מן השורה בשאיפתם לחיות חיים עבריים ולשקם את המרכז העברי שהלך ונעלם באירופה ושעבר לארץ ישראל - על אדמת אמריקה. הם הקימו את התנועה העברית שמרכזו היה בניו יורק, אשר היתה חלק מן התרבות העברית העולמית. התנועה העברית באמריקה היתה קשורה בנטיות החברתיות, כלכליות ומדיניות בחברה היהודית האמריקאית, שכללו תחליכים חברתיים כהגירה, הסתגלות חברתית, ומאורעות היסטוריים כשואת יהודי אירופה והקמת המדינה.

התרבות העברית באמריקה: 80 שנות התנועה העברית בארצות הברית הוא ספר חובה לכל מי שמעוניין בהיסטוריה תרבותית של יהדות העולם, ביהדות אמריקה, בתרבות עברית ובמרחב הסיפורת העברית; למחנכים, רבנים, מרצים ועברים מן השורה.

התרבות העברית באמריקה: 80 שנות התנועה העברית בארצות-הברית, מאת משה פלאי, הופיע זה עתה בהוצאת 'רשפים' בישראל. הספר ייצא למכירה בעוד שבועות אחדים במשדרי ההס-תדרות העברית באמריקה. בהזמנות, נא לפנות אל ההסתדרות העברית 426 West 58th St. New York, NY 10019-1998 טלפון: 957-6659 (212). מחיר הספר \$30 פלוס דמי משלוח בסך \$3. לחברים ולחנותי 'הדואר' ו'למשפחה' המחיר \$25 פלוס דמי משלוח בסך \$3.

הידעת כי בניו יורק יצא לאור עיתון עברי יומי בשנת 1921! הידעת כי בשנת 1936 נוסדה תנועת נוער עברי בארצות הברית! השמעת על מחנה הקיץ 'יסד', שבו התנהלו כל הפעולות עבריות! הידעת שהופיעו מאות ספרים, עיתונים, כתבי-עת בשמונים שנות קיום התנועה העברית באמריקה! השמעת על דינאל פרסקי, העבד לעברית לנצח?

על כך ועוד - בספר החדש, מאת פרופ' משה פלאי, מחוקרי התרבות העברית באמריקה.

הספר מתאר את תולדות מרכז התרבות העברית באמריקה מראשיתו בשנת 1916 ועד ימינו. מאבקייה של שוחרי התרבות העברית ליצירת סביבה עברית ומסגרת תרבותית של חיים עבריים ולהקמת מרכז ספרות עברית על אדמת אמריקה מתוארים מתוך מבט ה טטורי מעריך ומסכם.

תרומתו של המרכז העברי בשמונים שנות פעילותו לעיצוב פני החינוך העברי ולקיום חיי תרבות עברית מערכת על רקע מפעלי התרבות, העתונות, הספרות והמחקר שהקימו דוברי העברית בארצות-הברית. הספר מתעד את פעולותיהם של מאות ואלפי פעילים עבריים, מנהיגים, סופרים, עיתונאים,

טופס הזמנה

לכבוד ההסתדרות העברית Histadruth Ivrit

אבקש להזמין _____ עותקים של הספר 'התרבות העברית'

Please send me _____ copies of 'Hatarbut Haivrit'

Enclosed \$ _____

Name _____

Address _____

City _____ State _____ Zip _____

Phone (_____) _____